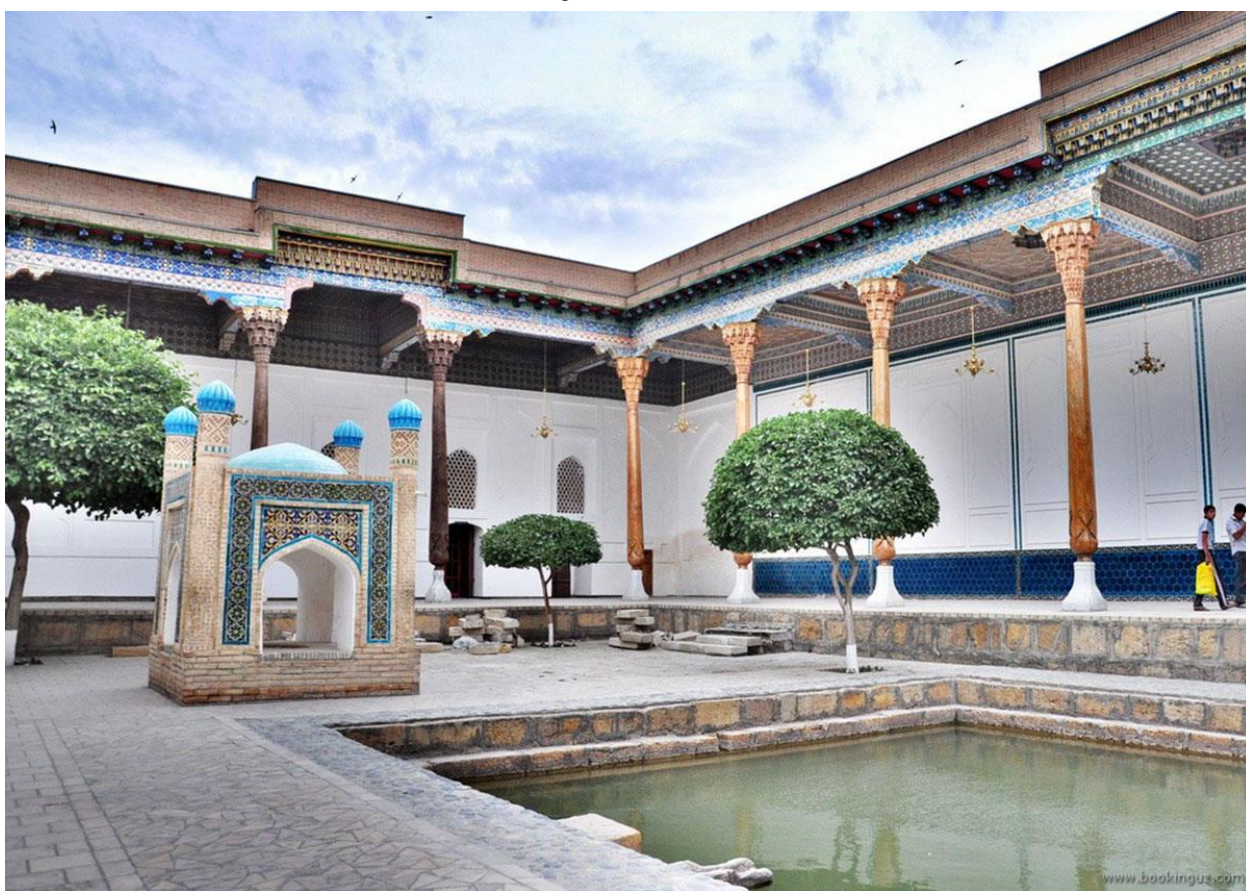

*Хожагон-Нақшбандия таълимоти, унинг Шарқ ренессансида тутган ўрни
(Хожа Аҳрор Валий таваллудининг 620 йиллигига бағишлаб)*

**ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ
ПЕДАГОГИКА ВА ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР
ФАКУЛЬТЕТИ
ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР КАФЕДРАСИ**

**«ХОЖАГОН-НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ,
УНИНГ ШАРҚ РЕНЕССАНСИДА ТУТГАН
ЎРНИ**

**(ХОЖА АҲРОР ВАЛИЙ таваллудининг
620 йиллигига бағишлаб)» мавзусидаги
халқаро илмий-амалий анжуман**

ТЎПЛАМИ
2024 йил 6-7 июнь

*Хожагон-Нақшбандия таълимоти, унинг Шарқ ренессансида тутган ўрни
(Хожа Аҳрор Валий таваллудининг 620 йиллигига бағишлаб)*

**Хожагон-Нақшбандия таълимоти, унинг Шарқ ренессансида тутган ўрни (Хожа Аҳрор Валий таваллудининг 620 йиллигига бағишлаб)
Халқаро илмий-амалий анжуман тўплами. 6-7 июнь 2024 йил.**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Абдуҳаким Зиёитдинович ШАРИПОВ – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси мудирини фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор.

Очил Сирожович СИРОЖОВ – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси профессори, тарих фанлари номзоди

Холидахон Холиқовна РАХМАТОВА – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори (DSc)

Ражаб Эргашевич ҚИЛИЧЕВ – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди

Зубайдилло Ибодиллоевич НАРЗИЕВ – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси доценти, фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

Мубин Рустамович ШОКИРОВ – Бухоро давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси доценти, фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
2024 йил 2 мартдаги 101-Ф-сон фармойишига асосан.

Мазкур тўплам Бухоро давлат педагогика институти илмий техник кенгашининг 2024 йил ____ сонли мажлиси баёни асосида нашрга тавсия этилган.

©Ижтимоий фанлар кафедраси
©БухДПИ

Uning «Tazkirat ush-shuharoi mutaqaddimiyn va salotini muhosirin va buzurgoni mutavarroin», «Shuaroi mutaaxxirin», «Fuzaloi mutaaxxirin va shuaroi muosirini roqimi adim al- sadr Ziya», «Tazkori ash`or» kabi tazkiralari mavjud. U yaratgan tazkiralalar Buxoro amirligining adabiy muhiti va madaniy hayotini o`rganish borasida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. –Б.145.
2. Айни Садриддин. Таърихи амирони манғитияи Бухоро. – Тошкент: Туркистон давлат нашриётининг биринчи намуна мусулмон матбааси, 1923. – Б. 107-136; Ўша муаллиф. Намунаи адабиёт тоҷик. – Душанбе, Адиб, 2010. –Б. 272-276; Ўша муаллиф. Асарлар. 1-8- жилдлар. –Тошкент: Бадиий адабиёт нашриёти, 1963-1967.
3. Хамроев У. Нодир асарлар хазинаси. // Ўзбекистон маданияти, 1963. – №1/721/; Ўша муаллиф. Бир шахсий кутубхона ва унинг каталоги ҳақида //Научные работы и сообщения, 1963. кн.6. –С. 387-396.
4. Епифанова Л.М. Рукописные источники по истории Средней Азии периода присоединения ее к России (Бухара). /Под ред.и при участии А.Урунбаева. –Ташкент: Фан, 1965. –Б.51-64.
5. Бу ҳақда қаранг: Вахидов Ш., Чориев З. Садр-и Зия и его библиотека. Из истории книги и книжной культуры в Бухаре в начале XX века / Книги, библиотеки, каталоги. Книга 1. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. –352 с.
6. Садр Зиё. Набзе аз гузоришоти ахволи бандаи шикастабол ал-мутахаллис ба Зиё Мирзо Муҳаммад Шариф/Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. №1304/III рақам. –В. 145.
7. Муҳтарам Неъматуллоҳ. Тазкират-уш-шуаро, /Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. №2252/II рақам. –В.125^а
8. Садр Зиё. Феҳрист /Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. №2460 рақам. –В. 2^{а,в}.
9. Тазкори ашъор. -Техрон, 2001 –Б. 41. Муфти Икром томонидан нашр этилган «Иқозунноимин ва эъмолулжоҳилийн» номли китоби уламолар томонидан дўконлардан олиниб, ёқиб юборилган.
10. Айний Садриддин. Эсдаликлар. 6-жилд. –Тошкент, 1965. –Б. 10.

АБУ БАКР МУҲАММАД ЗАКАРИЁ РОЗИЙ ИЛМИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОСИ

Ахмедов Рифат Пирматович – БухДУ тадқиқотчиси

Муҳаммад Закариё Розий илм-фаннинг турли соҳаларида кўплаб қимматбаҳо асарларни яратган самарали олим ҳисобланади. Баъзи маълумотларга кўра, аллома ўзининг «Ижодий фаолиятини уйлғайганида бошлаган. Жамият ва дунёнинг ҳодисалари ва сирларини изчил ўрганиш

Розийни ўз даврининг турли фан соҳаларини чуқур билувчига айлантирди. У аниқ ва фалсафий фанлар соҳасидаги барча билимларини кўплаб рисолаларида баён қилган. Ўзининг «Фалсафий турмуш тарзи» («Сират-ул-фалсафа») китобида, юқорида айтиб ўтилганидек, фаннинг фақат битта соҳаси бўйича майда ёзув билан 20 минг varaқ (яъни 40 минг саҳифа) асарларини ёзганини ва ҳаётининг 15 йилини «Буюк жамланма»ни ёзишга сарфлаганини ёзган. Натижада унинг кўриш қобилияти ва кўлларнинг мушаклари заифлашди, шунинг учун у ўқиш ва ёзиш қобилиятини йўқотган.

Аммо шунга қарамай, у билим излашни тўхтатмаган, у ёки бу одамларнинг ёрдами билан доимий равишда ўқиди. Афсуски, мутафаккир ўз асарларида, шу жумладан «Фалсафий турмуш тарзи»да ёзган китоблари ҳақида ҳеч нарса демайди. Бу ва унинг шогирдлари ёки замондошлари ҳақида ҳеч нарса айтилмаган. Розий асарларини бугунги кунгача таҳлил қилган тадқиқотчилар ҳам унинг рисолаларининг сони ҳақида аниқ фикрга келмадилар. Улар келтирган фактлар жуда қарама-қаршидир. Мутафаккир асарларининг аниқ сони ҳали аниқланмаган.

Розийнинг мавзулари ва асарлари сони бўйича энг яхши тадқиқотлардан бири Техрон университети профессори, Халқаро тиббиёт тарихи ассоциацияси аъзоси Муҳаммад Нажмабадининг «Муаллафот ва мусаннафот» китобидир. Ушбу асар 1339 йилда Техрон университетида чоп этилган.

Муҳаммад Нажмабади ўз китобида Ибн Надим, Абурайҳон Беруний, Ибн Кифти, Ибн Усайбиянинг Розий асарлари сони тўғрисидаги маълумотларини таққослайди. Муаммони ўрганиш натижасида у Розий 270 та асар ёзган деган хулосага келди. Шу билан бирга, тадқиқотчи уларнинг ўзига хослиги ва ҳақиқийлигини аниқлашга ҳаракат қилган. Шундай қилиб, юқорида айтилганларнинг барчасига асосланиб, турли муаллифларнинг маълумотларига кўра, Абу Бакр Розийнинг асарлари сони қуйидагича бўлди: Ибн Надим 164-167 та асarga ишора қилади; Ибн Кифти «Олимлар тўғрисидаги маълумотлар»да 133-137 та ном ҳақида гапирди; ибн Усайба 238 та; М.Нажмабади «Китоблар ва шарҳлар»да, Беруний «Ар-Розий асарлари каталоги» да 234-238 та асарни санаб ўтган.

Абу Бакр Розий маҳоратли шифокор, эркин фикрлайдиган файласуф ва табиатшунос олим сифатида ўзининг ноёб асарлари ва араб тилидан кўплаб Европа тилларига таржимаси туфайли бутун дунёга машҳур бўлди. Х асрдан бошлаб унинг тиббиёт бўйича «Буюк жамланма», «Мансур тиббиёти» ва бошқа кўплаб илмий асарлар умумжаҳон аҳамиятига эга.

Унинг энг машҳур тиббиёт асари «Алжоме-ул-хозир ли синоат-ат-тиб» бўлиб, у «Буюк жамланма» номи билан танилган. Ушбу китобда аллома ўзидан олдинги олимлар томонидан ўрганилган ва синовдан ўтган шифобахш дори-дармонларга ўзига хос хусусиятларни очиб берган. У бу китобни ўн беш йил давомида ёзган в у 30 жилддан иборат.

Абу Бакр Розийнинг яна бир машҳур асари 1481 йилда Жерард де Гримон томонидан таржима қилинган «Мансур тиббиёти» номли монографияси. Лотин тилида у 1484, 1492, 1498, 1493, 1501, 1510, 1519 Италияда, 1533, 1544, 1551 йилларда Базсувисда бир неча марта нашр этилган. «Мансур тиббиёти» бугунги кунда француз, инглиз, рус ва форс тилларига таржима қилинган.

Аллома фалсафа, тиббиёт, илоҳиёт, ахлоқ, астрономия, физика ва кимё бўйича кўплаб асарлар ёзган. Афсуски, бу асарларнинг аксарияти сақланиб қолмаган. Баъзи маълумотларга кўра, бугунги кунда бизга буюк шифокор ва файласуфнинг 61 та асари мавжуд. Улардан фақат «Маънавий тиббиёт» ва «Фалсафий турмуш тарзи» китоблари бугунги кунгача тўлиқ сақланиб қолган. Олимнинг фалсафий қарашлари кўп жиҳатдан олимлар дунёсини ларзага келтирган. Ўша даврнинг таниқли файласуфларининг бир қисми у билан илм-фаннинг турли масалалари бўйича баҳслашди, рад этувчи мақолалар ва йирик асарлар ёзишди. Улар орасида Абу Наср Форобий ҳам бор.

Мутафаккирнинг фақат иккита фалсафий асари «Маънавий тиббиёт» ва «Фалсафий турмуш тарзи» бугунги кунгача сақланиб қолган. «Маънавий тиббиёт» китобининг ёзилган йили аниқ маълум эмас. Баъзи маълумотларга кўра, бу китоб 903-905 йилларда Рей шаҳри ҳокими Амир Мансурнинг илтимосига кўра ёзилган.

Розийнинг сўзларига кўра ушбу асарнинг асосий мавзуси тузалиш, рух ахлоқига бағишланган. Китоб 20 бобдан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири ахлоқ, характер, инсон хулқ-атворининг асосий тушунчаларидан бирига бағишланган. Аллома ўз китобининг бобларини қуйидагича шакллантирган: «Ақлнинг қадр-қиммати ва уни мақташ тўғрисида»; «Эҳтиросни жиловлаш ва уни жиловлаш ва доно Афлотуннинг бу борадаги асосий фикрлари тўғрисида», «Рухнинг ёмон аломатлари, инсоннинг севги, меҳр-муҳаббат иллатларини билиши зарурлиги тўғрисида алоҳида юборилган умумий ҳукмлар тўғрисида», «Завқланиш, ҳасадни рад этиш ҳақидаги умумий фикрлар»; «Ҳаддан ташқари зарарли ғазаб ҳақида»; «Ёлғонни рад этиш ҳақида»; «Очкўзликни рад этиш тўғрисида»; «Самарасиз фикрлар ва қайғуларнинг зарарини бартараф этиш тўғрисида»; «Қайғудан халос бўлиш тўғрисида»; «Очкўзликни рад этиш тўғрисида», «Шароб ичиш иштиёқини рад этиш тўғрисида»; «Жинсий алоқада бузукликни рад этиш тўғрисида»; «Ақлсиз иштиёқни рад этиш тўғрисида», «Маъносиз одатлар, кераксиз ўйин-кулгига тўғрисида», «Ақидапарастлик тўғрисида»; «Харажатлар ва эҳтиёжлар меъёри тўғрисида»; «Унвонларни, дунёвий даражаларни олиш учун ҳаракатларни рад этиш ва курашиш ва эҳтиросга мос келадиган ва ақлга мос келадиган нарсалар ўртасидаги фарқ тўғрисида»; «Олижаноблик тўғрисида»; «Ўлимдан қўрқиш тўғрисида».

Ушбу китобда Розий ахлоқий патскашлик ва жирканчлик сабабларини аниқлаш ва қоралашга алоҳида эътибор беради. Мутафаккирнинг фикрига кўра, ёвузликни қоралаш яхшилик ва намунали хулқ-атворнинг қадр-

кимматини мақташ учун аниқдир, чунки агар инсон ўзининг ёмон ишларини тарк этса, у албатта яхши ишлар ва хатти-ҳаракатлар гирдобига тушиб қолади. «Фалсафий турмуш тарзи» Розийнинг иккинчи фалсафий китоби бўлиб, у ҳақида Беруний ўз асарларида эслатиб ўтган. Ушбу рисолада асосан фалсафий қарашлар, таржимаи ҳол ва Сукротнинг ҳаёти ва эътиқодлари ҳақида баъзи маълумотлар келтирилган. Ушбу асарда инсоннинг феъл-атвори, табиати, одоб-ахлоқи ҳақида баён этилган.

Хуллас, Розийнинг илмий меросини ўрганиш шуни кўрсатадики, у ўзининг қисқа, аммо сермахсул ижодий ҳаёти давомида илм-фаннинг турли соҳаларида чуқур илмий ишлар яратган, бунинг натижасида у энциклопедик тафаккурга эга буюк олим сифатида тан олинган.

XIV ASRDA YOZILGAN «NAHJ UL-FARODIS» ASARI AXLOQIY VA TASAVVUFIY MASALALARDAN BAHS ETUVCHI, NOYOB ADABIY MANBA

Nabijonov Muhammadmuso Rasuljon o'g'li – Buxoro davlat universiteti
Mustaqil tadqiqotchi

XI-XII asrlarga kelib, O'rta Osiyoda butun islom olami miqyosida umume'tirof etilgan Yassaviya, Kubraviya, Xojagon kabi nufuzli mustaqil tariqatlar vujudga kelgan. Xojagon tariqati XIV asrga kelib, Bahouddin Naqshband tomonidan yanada takomillashdi. Bu esa O'rta Osiyoda mo'g'ullar hukmronligidan keyingi diniy-ma'naviy hayotning yangicha yo'nalishda shakllanishiga asos bo'ldi. Aynan XIV-XV asrlardan boshlab ushbu tariqat vakillari jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok eta boshladilar. O'sha davlarda diyorimizdagi olimlar va tasavvuf ulamolari tarafidan axloqiy va tasavvufiy asarlar yozila boshlandi. Shunday asarlardan biri «Najh ul-farodis» («Jannatlarning ochiq yo'li»)– XIV asrda turkiy tilda bitilgan asar bo'lib, musulmonchilikka asoslangan muhim axloqiy va tasavvufiy masalalarni yoritib beruvchi noyob adabiy manbadir. Uning ilm olamiga tanitilishida vengriyalik olim Janos Eckmann va turk olimlari Semih Tezjan va Hamza Zulfiqorlarning alohida xizmati bor. Janos Eckmann sa'y-harakati bilan Turkiyaning Sulaymoniya kutubxonasi saqlanayotgan «Nahj ul-farodis» noyob qo'lyozmasining faksimile nusxasi yaratildi. Uning o'rganilishi tarixi xususida olimning muhim ilmiy ahamiyatga molik «Kirish» maqolasi va Semih Tezjan, Hamza Zulfiqorlar tomonidan asarning Janos Eckmann tayyorlagan faksimile nusxasi, uning lotin yozuvidagi transliteratsiyasi chop etildi. J.Eckmann maqolasida 879-raqam ostida saqlanuvchi «Najh ul-farodis»ning «Yangi Jome» nusxasi deb ataluvchi bu qo'lyozmani ilk bor Ahmad Zakiy Validiy kashf etgani, «Xorazmda yozilgan eski turkcha asarlar» maqolasida asar va uning muallifi xususida quyidagilarni bildirganini qayd etadi: «*Bu kitobning muallifi xorazmlik bir zotdir. Tili sof Xorazm turkchasida va uning muallifi (hijriy) 761-yilda vafot etgandir. Bu esa muallifning ham xorazmlik ekanligiga dalolat qiladi*» [Eckmann, Jenos. 2004].